
L'escultura romànica del palau Episcopal de Barcelona

IMMACULADA LORÉS I OTZET

L'escultura romànica coneguda de la ciutat de Barcelona es presenta sota una aparença de manifestacions esporàdiques, i sempre és considerada de moments ja molt avançats del segle XII o, fins i tot, de les primeres dècades del segle XIII. Tanmateix, han estat assenyalats punts de contacte entre alguns dels conjunts barcelonins, i s'ha plantejat fins i tot la possibilitat de parlar de realitzacions d'un mateix taller per a més d'una obra. És el cas, per exemple, de l'escultura del claustre de Sant Pau del Camp i de les peces escultòriques integrades en el pati del Palau Episcopal¹; el d'algunes coincidències de la porta del claustre de la catedral de Barcelona i novament el claustre de Sant Pau²; o, fins i tot, les similituds entre els capitells conservats procedents del claustre del monestir de Sant Pere de les Puel·les i aquests conjunts esmentats³. També podríem afegir-hi les concordances entre peces del Palau Reial Major de Barcelona i altres obres conservades, com ara exemplars dispersos del Museu d'Història de la Ciutat, capitells de l'exterior de l'absis de la capella de Sant Llützer o els capitells de la finestra del carrer Correu Vell⁴.

¹ Les similituds entre aquests dos conjunts barcelonins ja havien estat assenyalades a AINAUD, Juan; GUDIOL, José; VERRIÉ, F.-P. *Catálogo Monumental de España. La ciudad de Barcelona*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Instituto Diego Velázquez, 1947, I, pàg. 32-34. Després serien recollides per CARBONELL, Eduard. *L'art romànic a Catalunya. Segle XII*, II. Barcelona: Ed. 62, 1975, pàg. 58; DALMASES, Núria de; JOSÉ I PITARCH, Antoni. *L'època del Císter. Segle XIII*. Barcelona: Ed. 62, 1985, pàg. 139-140. (Història de l'Art Català, II). I també per BARRAL I ALTET, Xavier. "Arquitectura, art i cultura". A: *Història de Barcelona. 2. La formació de la Barcelona medieval*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana-Ajuntament de Barcelona, 1992, pàg. 320-321.

² Montserrat Macià ("Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona". A: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 165-168 (Catalunya Romànica, XX), tot i que esmenta la relació entre aquests dos conjunts apuntada en alguna ocasió, no en desenvolupa les possibilitats que veiem en aquest parentiu. En el tractament de l'escultura de Sant Pau del Camp, hem assenyalat l'estreta vinculació amb la de la porta de la catedral (CAMPS I SÒRIA, Jordi; LORÉS I OTZET, Imma. "El claustre de Sant Pau del Camp en el context de l'escultura barcelonina". A: *Actes del Col·loqui sobre Art Medieval a la Ciutat de Barcelona, Lambert. V*. En premsa).

³ LORÉS, Imma. "Capitells de Sant Pere de les Puel·les", *Introducció. Museu Nacional d'Art de Catalunya* (Catalunya Romànica, I), en premsa.

⁴ Sobre l'escultura romànica del Palau Reial Major i les relacions que s'estableixen amb d'altres exemplars de la ciutat, vegeu ACENA, Robert et al. "El Palau Reial Major". A: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*, pàg. 194. D'aquest mateix autor i en relació als capitells del carrer

Fig. 1. Pati del Palau Episcopal de Barcelona.

Fig. 2. Pati del Palau Episcopal de Barcelona. Sèrie d'arcades del costat de la muralla.

Efectivament, l'anàlisi de la producció escultòrica barcelonina ens aboca a un complex entramat de relacions entre distints conjunts. Al mateix temps, es constata com, en època romànica, a la ciutat de Barcelona hi conflueixen models, repertoris i maneres de fer diverses, en uns casos d'una llarga vigència, altres vegades amb un origen més pròxim en el temps. Així, una persistència de repertoris d'antiga arrel rossellonesa, que a vegades es concreta en alguna de les traduccions fetes en el territori català del sud dels Pirineus, molt especialment els claustres de Sant Pere de Galligans i de la Seu d'Urgell, conviu amb clares relacions amb l'escultura de les esglésies castelleres de Sant Miquel de Camarassa i de Sant Martí Sarroca⁵, i amb una presència variable d'elements d'origen provençal. El claustre del monestir de Sant Pau del Camp és potser el conjunt més interessant des d'aquest punt de vista, no només perquè és el que conté una major quantitat de peces escultòriques, sinó també perquè és possible d'identificar-hi aquesta diversitat de tendències que en altres obres es manifesta de manera més selectiva⁶.

Si bé en un marc arquitectònic molt més problemàtic pel que fa a la lectura, interpretació i datació de les estructures que no ho és el claustre de Sant Pau, un dels conjunts de la ciutat que cal considerar en aquest context és el constituït pels elements escultòrics d'època romànica que han perviscut en el pati del Palau Episcopal de Barcelona. Es tracta de dues sèries d'arcades amb els respectius capitells, columnes i bases del primer pis del pati de l'actual edifici, que es corresponen alhora amb arcades del nivell inferior (fig. 1). La galeria del fons va ser descoberta en temps del bisbe Laguarda (1909-1913), quan es restaurà l'actual capella episcopal⁷. La paral·lela a la

Correu Vell, vegeu *Ibidem*, pàg. 242. Per als exemplars del Museu d'Història de la ciutat, vegeu CAMPS I SÒRIA, Jordi. *Ibidem*, pàg. 245. També en relació a un dels capitells de l'exterior de la finestra de la capella de Sant Llútz hem assenyalat similituds amb d'altres conjunts barcelonins (LORÉS I OTZET, Imma et al. "Sant Llútz". A: *Ibidem*, pàg. 231-232).

⁵ L'escultura de Sant Martí Sarroca ha estat estudiada per Francesca Español i, tret de la de la portada nord, ha estat relacionada amb la de l'església del castell de Camarassa, tot configurant-ne un grup homogeni, amb parts que possiblement són fruit del treball d'uns mateixos mestres. En aquest grup, l'autora inclou també altres conjunts com el claustre de Sant Benet de Bages i els capitells procedents del claustre barceloní de Sant Pere de les Puel·les, on hi veu més aviat un ressò de Camarassa i Sarroca ("Santa Maria de Martí Sarroca". A: *El Penedès. L'Anoia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1992, pàg. 175-180 (Catalunya Romànica, XIX). Coincidim en la constatació de l'estret parentiu que mantenen Camarassa i Sarroca, ja tradicionalment conegut pel que fa a l'arquitectura i a l'articulació mural d'ambdues capçaleres; i també coincidim en el ressò que l'escultura d'aquests dos centres tingué a Barcelona. Però la definició d'aquest grup pel que fa a l'escultura barcelonina no es limita només a una continuïtat de repertoris ja en obres molt secundàries, sinó que les relacions s'estenen a alguns dels conjunts romànics més representatius, en els quals degueren participar escultors vinguts, entre d'altres, d'aquests llocs. El claustre de Sant Pau del Camp i els exemplars del palau episcopal en són una clara mostra. D'altra banda, i com ja hem dit, aquells centres no expliquen per ells mateixos la totalitat de l'escultura d'aquests dos conjunts barcelonins. Vegeu CAMPS; LORÉS. *El claustre de Sant Pau del Camp en el context de l'escultura barcelonina*.

⁶ Aquesta problemàtica relativa a l'escultura del claustre de Sant Pau del Camp ja l'hem abordada en el treball conjunt realitzat amb Jordi Camps i ja esmentat.

⁷ AINAUD; GUDIOL; VERRIÉ. *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, pàg. 32-34. El tercer volum de l'obra de Puig i Cadafalch sobre l'arquitectura romànica (1918), conté la fotografia de l'Arxiu Mas del pati del palau episcopal amb els dos nivells d'arcades del costat de la capella (PUIG I CADAFALCH, Josep; FALGUERA, Antoni; GODAY, Josep. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1983 (1918), vol. III.2, fig. 825, pàg. 593), també és reproduïda per CARRERAS I CANDI, Francesc. *Geografia de Catalunya. La ciutat de Barcelona*. Barcelona: Albert Martín, s.a., pàg. 432.

muralla, en canvi, va ser recuperada en el projecte de restauració del pati, dut a terme per l'arquitecte diocesà Enric Sagnier, en el qual va ser destapiada aquesta segona sèrie d'arcades i s'hi construí una escala monumental d'accés⁸.

Es tracta de restes d'una segona residència episcopal construïda al costat de la porta de la muralla de l'actual plaça Nova, que passaria a anomenar-se *Porta Episcopalis*⁹. L'antiga del carrer dels Comtes seria posteriorment venuda a Jaume II per a ampliació del Palau Reial Major¹⁰. Es desconeix el moment de construcció d'aquesta segona residència episcopal. Tot i que podria remuntar-se al segle XI¹¹, s'esmenten dates que van des de finals del segle XII o primers anys del segle XIII¹², fins a cronologies posteriors¹³. Malauradament, la història de la residència episcopal resta encara per esclarir, i això esdevé especialment important quan es tracta d'un edifici d'aquestes característiques, que ha conegut nombroses fases de construcció i múltiples intervencions. Concretament, ja a la segona meitat del segle XIII el bisbe Arnau de Gurb (1253-1284) en conduí una reforma, de la qual se sap que es realitzà una nova capella dedicada a les Onze Mil Verges (ara Santa Llúcia). En concloure's el claustre, la capella quedaria integrada al recinte de la catedral¹⁴.

Unes dates incertes d'inici de la construcció de la nova residència episcopal i l'episcopat d'Arnau de Gurb són els marges cronològics que han estat considerats per a les dues sèries d'arcades amb escultura conservades al primer pis del pati del palau. Sens dubte, la manca de dades publicades d'aquesta primera etapa del conjunt dificul-

⁸ Sobre l'arquitecte Enric Sagnier, vegeu BARJAU, Santi. *Enric Sagnier*. Barcelona: Labor, 1992, pàg. 77. (Gent nostra, 102). La intervenció va ser donada a conèixer per SABATER, Isidro. "El Palacio Episcopal de Barcelona. La restauración del patio central". A: *Barcelona Atracción*. Barcelona, any XVIII, núm. 203, 1928, pàg. 145-148.

⁹ BASSEGODA NONELL, Juan. "En la vieja plaza Nueva, la Torre del Obispo". A: *Información Arqueológica*. 16, 1975, pàg. 101-105.

¹⁰ L'any de la cessió sembla que fou el 1315. MADURELL Y MARIMÓN, José M. "El Palacio Real Mayor de Barcelona. Nuevas notas para su historia". A: *Analecta Sacra Tarraconensia*. XIII, 1937-1940, pàg. 89-112, especialment pàg. 100-101; AINAUD; GUDIOL; VERRIÉ. *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, pàg. 32 -autors que parlen del 1316-; ADROER I TESIS, Anna Maria. *El Palau Reial Major de Barcelona*. Barcelona, 1978, pàg. 28.

¹¹ Sembla que l'adquisició per part del bisbe del primer edifici en aquesta zona es remunta al segle XI.

¹² CIRICI, Alexandre. *Barcelona pam a pam*. Barcelona: Teide, 1973, pàg. 43-44. (Què cal saber, 8); CARBONELL, Eduard. *L'art Romànic a Catalunya. Segle XII*, vol. II, pàg. 58; PLADEVALL, Antoni et al., "El Palau Episcopal". A: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*, pàg. 181-182.

¹³ Hi ha autors que endarrereixen l'inici de la construcció del nou palau episcopal a la segona meitat del segle XIII, quan es coneixen notícies documentals de la realització d'obres en aquest edifici en temps del bisbe Arnau de Gurb (CARRERAS I CANDI. *Geografia de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, pàg. 432-433; AINAUD; GUDIOL; VERRIÉ. *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, pàg. 32-34; DURAN I SANPERE, Agustí. *El Barrio Gótico de Barcelona*. Barcelona: Aymà, 1952, pàg. 12-13; Alexandre Cirici ho sosté, diferentment de l'obra anteriorment esmentada, a *L'Art Gòtic Català. L'arquitectura als segles XIII i XIV*. Barcelona: Ed. 62, 1974, pàg. 59; DALMASES; JOSÉ I PITARCH. *L'època del Cister*, pàg. 139-140; BARRAL I ALTET. *Arquitectura, art i cultura*, pàg. 320-321).

¹⁴ PUIG Y PUIG, Sebastián. *Episcopologio de la sede Barcinonense*. Barcelona: Biblioteca Balmes, 1929, pàg. 212; AINAUD; GUDIOL; VERRIÉ. *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, pàg. 32-34, 69-70; i bibliografia recollida a MACIÀ, Montserrat et al. "Santa Llúcia (abans Capella de les Onze Mil Verges)". A: *El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*, pàg. 184-186.

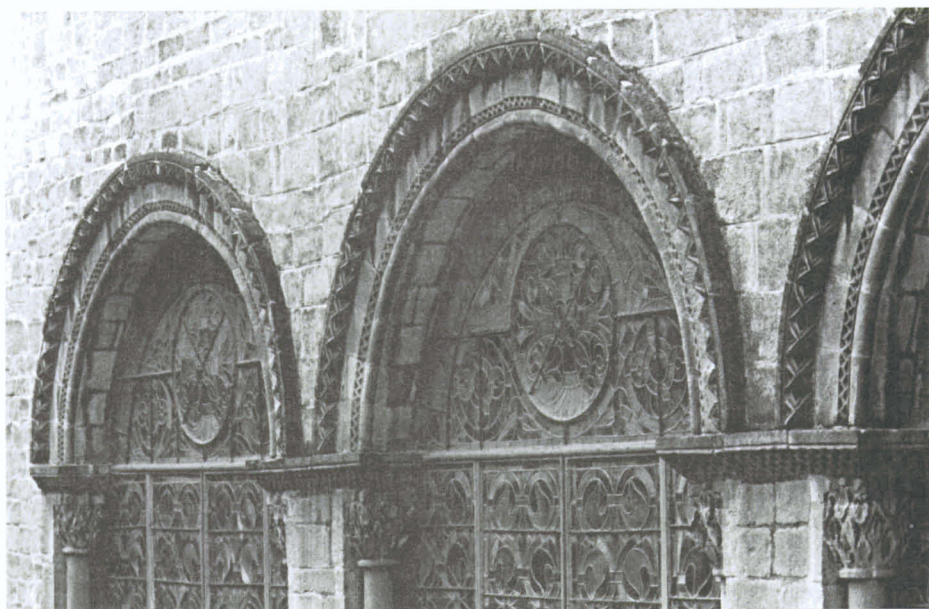

Fig. 3. Palau Episcopal de Barcelona. Sèrie d'arcades de la capella.

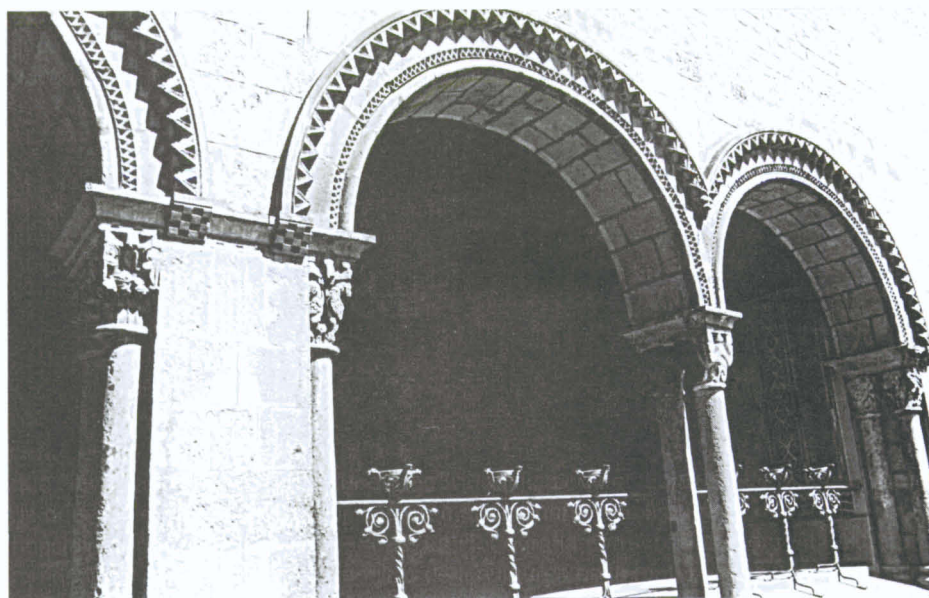

Fig. 4. Palau Episcopal de Barcelona. Sèrie d'arcades de la galeria oberta del costat de la muralla.

ta poder-ne precisar amb una certa exactitud a quin moment pertanyen els dos grups d'arqueries¹⁵. No obstant això, l'anàlisi dels elements escultòrics i la possibilitat de relacionar-los amb altres obres, siguin o no barcelonines, pot contribuir a l'establiment d'una cronologia satisfactòria. En efecte, els elements escultòrics d'aquestes arcades ens menaran a una època a l'entorn del 1200 o potser ja als primers anys del segle XIII. Tot i que alguns autors han considerat, com ja assenyalàrem, que aquestes dues sèries d'arqueries corresponents a l'antiga construcció de l'actual palau pertanyen a l'episcopat d'Arnau de Gurb, i en concret als moments immediatament anteriors a l'edificació de la capella episcopal (1253-1257)¹⁶, aquestes són sens dubte unes dates excessivament tardanes per a l'escultura conservada.

Les tres arcades del costat de l'actual capella, que es corresponen amb tres més del nivell inferior, recolzen sobre pilars amb columnes dobles adossades. Tenen un aspecte uniforme, com els capitells, els quals, amb una composició repetida de tipus vegetal, són tots pràcticament idèntics. El seu estat de conservació sembla acceptable. La galeria oberta al capdamunt de l'escala també consta de tres arcades, una de les quals s'endinsa més enllà de l'angle exterior del pati i recolza sobre el respectiu capítell, molt malmès, que actualment encara és visible en el gruix del mur (una evidència més de la complexitat d'estructures i d'intervencions de diferents èpoques que conté aquest edifici) (fig. 2). En aquest costat, i respecte als suports, podem suposar que s'alternaven pilars, amb dobles columnes adossades, i dobles columnes exemptes. A l'angle del pati, les arcades arrenquen d'un pilar i, si seguim en direcció al carrer del Bisbe Irurita, trobem una parella de columnes exemptes i a continuació un altre pilar, aquí visible només per un dels costats, amb les corresponents dobles columnes adossades. Per l'altre costat, arrenquen tres arcades més que dibuixen les diferències en el parament en el mur llis que continua. Resten cegades, com també ho estigueren les altres tres amb anterioritat a la intervenció de Sagnier. De fet, dos forats practicats al mur deixen parcialment visibles dos capitells més que resten paredats. Els capitells d'aquest costat del pati episcopal estan molt més deteriorats, sobretot per la banda interior de l'arcada. Sembla com si el relleu hi hagués estat rebaixat, o potser simplement com a conseqüència de l'obra que s'hi disposà en el moment de tapiar les arqueries. Presenten una temàtica variada que contrasta amb la unitat dels capitells de la galeria contigua i que inclou des de l'ornamentació vegetal fins a la figuració.

Aquesta aparença diversa amb què es presenten les dues galeries ha portat en alguna ocasió a considerar-les fins i tot de moments diferents, essent sempre la més antiga la galeria perpendicular al carrer del Bisbe i paral·lela a les muralles¹⁷. No obstant això, veiem que l'escultura dels capitells i el tractament decoratiu d'ambdues sèries d'arcades responen a realitzacions contemporànies. El perfil exterior dels arcs, marcat

¹⁵ En relació a les successives intervencions i modificacions del conjunt episcopal, vegeu BASSEGODA, Buenaventura. "La edificación barcelonesa en el siglo XVIII". A: *Barcelona Atracción*. 1936, núm. 300, pàg. 174-179; CIRICI, *Barcelona pam a pam*, pàg. 43-44; HERNÁNDEZ-CROS, J. Emili; MORA, Gabriel; POUPLANA, Xavier. *Arquitectura de Barcelona*. Barcelona: COACB, 1972, A14, pàg. 41; *Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987, núm. 83, pàg. 73.

¹⁶ Vegeu n. 13.

¹⁷ HERNÁNDEZ-CROS; MORA; POUPLANA. *Arquitectura de Barcelona*. A14, pàg. 41.

Fig. 5. Capitells de la capella del Palau Episcopal.

Fig. 6. Capitell paredat, i només parcialment visible del costat de la muralla del Pati Episcopal.

Fig. 7. Sant Martí Sarroca. Un dels capitells que sosté la imatge de l'altar principal.

per un bocell, és recorregut per una cinta organitzada en ziga-zaga (figs. 3-4), un recurs ornamental que també es troba desenvolupat en altres conjunts barcelonins, bé que aquest motiu es presenta integrat en un sistema d'ornamentació més ampli que envaeix els recorreguts de les formes arquitectòniques. És el cas, per exemple, del claustre de Sant Pau del Camp, on les cintes en ziga-zaga recorren el perfil d'un pilar i les arcades de formes lobulades pel costat interior de la galeria¹⁸. O la porta del claustre de la catedral de Barcelona, on el motiu es desenvolupa a l'interior de la segona arquivolta, mentre que la resta d'arcades configuren un repertori variat de temes ornamentals¹⁹. També cal esmentar la presència d'aquest motiu en altres conjunts de fora de Barcelona, amb els quals l'escultura d'aquesta ciutat manté clares vinculacions. És el cas dels cimacis de l'interior i de l'exterior de la capçalera de Sant Martí Sarroca, així com els de l'exterior de l'església de Sant Miquel de Camarassa. En ambdós casos trobem dues fileres superposades de cintes en ziga-zaga. Novament, el motiu és present a la portada de Sant Feliu de Canovelles, on és un tema utilitzat tant en la decoració d'una arquivolta com en l'emmarcament de les columnes²⁰.

La decoració dels cimacis també contribueix a unificar l'escultura d'ambdós costats del pati de la residència episcopal, ja que la majoria contenen un mateix motiu a base d'escacat. Fins i tot, molts dels àbacs dels capitells de la galeria del costat de la muralla, que presenten un pitjor estat de conservació, conserven indicis d'una filera d'escacat. Tot i que en aquest cas les coincidències no serien significatives per elles mateixes, donada l'extraordinària difusió d'aquest tema, no podem deixar de fer notar la seva presència en obres que es relacionen, per aquest i per altres motius, amb les peces del palau del bisbe de Barcelona. On potser esdevé més important la utilització de l'escacat és novament a l'església de Sant Martí Sarroca. La seva presència es detecta tant en els cimacis de la portada nord com en el fris que ressegueix un dels costats de l'interior de la nau a l'alçada de la imposta -el fris de l'altre costat continua la ziga-zaga de molts dels cimacis-. D'altra banda, el motiu també és present en alguns cimacis procedents del claustre de Sant Pere de les Puelles, conservats al Museu Nacional d'Art de Catalunya²¹, i als de la portada ja esmentada de Sant Feliu de Canovelles.

Les relacions amb els conjunts escultòrics de les esglésies de Camarassa i de Sarroca no queden reduïdes a l'ornamentació de les arcades i dels cimacis. La comparació, sens dubte, hauria estat banal si tenim en compte, com ja hem dit, la difusió d'alguns d'aquests motius decoratius en època romànica. A les cintes en ziga-zaga i a l'escacat dels cimacis s'hi afegeixen motius i composicions dels capitells d'ambdós costats del pati que remetien a l'escultura de les dues esglésies esmentades. D'altra banda, veurem com la presència d'alguns d'aquests temes i les relacions amb Sarroca i amb Camarassa no s'exhaureixen al palau episcopal de Barcelona, sinó que ens obligaran a tenir en compte altres conjunts de la ciutat.

¹⁸ VIGUÉ, Jordi; PLADEVALL, Antoni. *El monestir romànic de Sant Pau del Camp*. Barcelona: Artstudi, 1974, ils. pàg. 136 i 141. (Art romànic, 2).

¹⁹ MACIÀ. *Santa Creu i Santa Eulàlia de Barcelona*, fig. pàg. 167.

²⁰ Vegeu la part corresponent a la portada de PEIRIS, Núria. "Sant Feliu de Canovelles", *El Vallès Occidental. El Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1991, pàg. 322-324. (Catalunya Romànica, XVIII).

²¹ MNAC/MAC 13143. AINAUD DE LASARTE, Joan. *Art romànic. Guia*. Barcelona: Museu d'Art de Catalunya, 1973, pàg. 152-155.

Fig. 8. Capitell procedent de l'església de Sant Miquel del castell de Camarassa. Museu Nacional d'Art de Catalunya. (Fotografia Arxiu Fotogràfic de Museus).

Fig. 9. Capitell paredat, i només visible parcialment de l'angle interior del pati del Palau Episcopal.

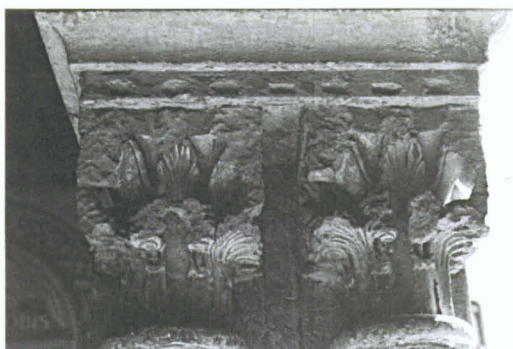

Fig. 10. Parella de capitells de la galeria oberta del costat de la muralla del pati del Palau Episcopal.

Fig. 11. Capitell procedent de l'església de Sant Miquel del castell de Camarassa. Museu Nacional d'Art de Catalunya.

Als dotze capitells del costat de la capella es repeteix una mateixa composició vegetal en la qual una sèrie de tiges estriades i disposades en diagonal s'entrecreuen i originen fulles de forma romboidal i amb els nervis marcats. Mentre que les del nivell superior del tambor pengen a l'angle i al centre de les cares, les dels registres central i inferior estan del dret (fig. 5). Aquesta composició també es troba en les arcades del costat de la muralla, concretament en dos capitells que encara resten paredats, però que són parcialment visibles en la zona més propera al carrer del Bisbe (fig. 6).

Es tracta d'una versió una mica més simplificada d'un tipus de composició vegetal que es troba a Sant Martí Sarroca, en dos capitells procedents de Sant Miquel de Camarassa i al claustre de Sant Benet de Bages. Diversos capitells i relleus de pilars de l'interior de l'absis i del creuer i de l'exterior de la capçalera de l'església del castell del Penedès contenen les mateixes tiges entrecruades que originen fulles disposades de manera similar als exemplars barcelonins (fig. 7). El tipus de composició es manté molt semblant en alguns dels capitells, però també coneix variacions en d'altres. Les fulles, per exemple, poden definir dos o més registres. També poden variar de forma les que pegen de l'angle i del centre superior de les cares. Però potser l'únic detall important que no és recollit ni en les transformacions que trobem a Sarroca mateix ni en els exemplars barcelonins és el de les tiges enroscades al centre inferior de les cares, a banda i banda d'una fulla, tot formant dues volutes simètriques. Sovint, el mateix motiu també s'incorpora sota el dau central i, simultàniament, les tiges dibuixen les volutes pròpiament dites a l'angle²². Dos capitells procedents de l'interior de la capçalera de l'església de Sant Miquel de Camarassa i que es conserven al Museu Nacional d'Art de Catalunya reproduïen exactament la mateixa composició²³ (fig. 8).

La factura del relleu dels capitells de Camarassa és d'una qualitat destacada, similar a la dels de Sarroca, ja que els elements vegetals omplen totalment la superfície disponible del tambor i les fulles presenten un treball detallat i desimbolt. Els capitells del palau episcopal de Barcelona, en canvi, mostren uns resultats una mica més mediocres: la composició, tot i que segueix el mateix esquema, és més senzilla i el relleu més pla. Aquesta és una dada important, no només per la procedència dels models, sinó també per a l'establiment d'una cronologia per a l'escultura del conjunt barceloní, la qual podem situar amb posterioritat a la de les esglésies castelleres de Camarassa i de Sarroca. També en aquesta mateixa situació es troben alguns dels capitells del claustre del monestir de Sant Benet de Bages, que contenen el mateix esquema compositiu comentat de Camarassa i Sarroca però amb una realització molt més barroera²⁴.

²² Els capitells més similars als barcelonins o, més ben dit, els que suposaríem que en pogueren haver estat el model, són dos que emmarquen una de les finestres de l'interior de l'absis (CUESTA, Pere. *L'església romànica de Sant Martí Sarroca*. Barcelona: Artestudi, 1976, pàg. 121-122. (Art Romànic, 4). Capitells *h-i* de l'interior de l'absis) i alguns capitells i relleus dels pilars del creuer (*Ibidem*, pàg. 105 i 107, capitells *b*, *e*, *f* i *g*). Així mateix, un dels dos capitells reaprofitats que actualment sostenen la imatge de la Verge al centre de l'hemicicle és idèntic als dos esmentats de l'interior de l'absis, amb els quals coincideix també en el soguejat del collari. N'hi ha molts d'altres que tot i que contenen variacions (fulles diferents, de major tamany,...) responen a un esquema compositiu semblant.

²³ MNAC/MAC 24020 i 24024. Foren adquirits a Josep Bardolet, juntament amb un lot de la mateixa procedència, poc després de l'Exposició Universal de 1929, en la qual havien estat exposats. FOLCH I TORRES, Joaquim. "Les darreres adquisicions del Museu de la Ciutadella". A: *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*. Vol. I, núm. 3, 1931, pàg. 90-93; AINAUD. *Art romànic*. Guia. pàg. 169-175.

²⁴ Vegeu ESPAÑOL. *Sant Martí Sarroca*, pàg. 178-179. Per a l'autora, l'any de consagració de Sant Martí Sarroca seria una data *post quem* per a Sant Benet de Bages. Sobre el claustre de Sant Benet de Bages vegeu el capítol corresponent on es recull la bibliografia anterior, de BARRAL I ALTET, Xavier et al. "Sant Benet de Bages". A: *El Bages*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, s.a., pàg. 428-438. (Catalunya Romànica, XI). Seguint la numeració dels capitells, extreta al seu torn de Xavier Sitges, els que contenen la composició que ens interessa són els números 28, 31, 34, 2 i 54.

Fig. 12. Claustr de Sant Pau del Camp, Barcelona. Capitell exterior de la galeria septentrional.

Fig. 13. Capitell interior de la galeria del costat de la muralla del pati del Palau Episcopal.

Fig. 14 i 15. Capitells exteriors de la galeria del costat de la muralla del pati del Palau Episcopal.

A la galeria contigua, el capitell de l'interior, actualment visible en el gruix del mur, conté encara restes de decoració que semblen correspondre's amb una composició potser de capitell corinti, difícil d'assegurar pel seu estat fragmentari, però amb elements vegetals molt propers als exemplars del costat de la capella (fig. 9). La primera parella de capitells més propera a l'angle del pati, ja destapiats i conservats sencers, està formada novament per dos exemplars idèntics, de temàtica fitomòrfica (fig. 10). I el seu tractament ens portarà de nou als conjunts esmentats de fora de Barcelona. És una composició vegetal amb un relleu alt, tot i que les parts més sobresortides, que són alhora les d'un treball més delicat, es troben mutilades. Consisteix en dos registres superposats de fulles llises, tractades verticalment a base de bandes força amples. Les del primer nivell es dobleguen enfora en els angles, mentre que al centre de les cares s'ajunten. De l'angle superior, en canvi, i gairebé com a continuació de les volutes, en penja una palmeta que tan sols toca amb la punta la fulla de sota i el seu darrera és buit. Aquest recurs, que degué repetir-se també al centre de les cares amb les del primer registre, dota d'una certa elegància la composició, sobretot si tenim en compte l'esveltesa que, per la seva pròpia estructura, tenen en general els capitells de les galeries del palau del bisbe. La relació estreta entre l'escultura d'ambdós costats del pati es fa evident en molts altres aspectes. Així, el tractament de les fulles d'aquests dos exemplars del costat de la muralla, per exemple, és molt semblant al dels capitells de la capella.

El paral·lel d'aquesta composició vegetal el localitzem novament a l'església de Sant Miquel de Camarassa, concretament en dos capitells que en procedeixen, un de l'exterior de l'absis i l'altre de l'interior, i que també es conserven al MNAC²⁵ (fig. 11). L'efecte dels del palau episcopal de Barcelona és potser lleugerament diferent, perquè els capitells de Camarassa tenen una estructura menys estilitzada, amb un tambor proporcionalment baix per la seva amplada.

La presència d'aquest tema a Barcelona no és exclusiva del Pati del Bisbe, sinó que també el trobem en dues parelles de capitells del costat septentrional del claustre del monestir de Sant Pau del Camp²⁶ (fig. 12). És en aquest punt on les relacions entre ambdós conjunts esdevenen més estretes donat l'alt grau de similitud de la composició. Tot i que el mal estat de conservació i les mutilacions tant dels capitells del Palau com del claustre en dificulten l'anàlisi, sembla com si la qualitat del relleu dels exemplars de Sant Pau no sigui tan acurada, i si més no el tractament de les fulles és més simplificat, sobretot en la parella formada pels núms. 5-6. És per aquest motiu que la versió de la composició vegetal dels exemplars del Palau del Bisbe es presenta més propera a la dels capitells de Camarassa del MNAC. Aquesta apreciació, però, no creiem que pugui generalitzar-se a l'escultura de les dues galeries episcopals i al claustre de Sant Pau, entre d'altres raons perquè la plàstica dels centres barcelonins no s'explica únicament per l'arribada de models de Camarassa –i, si es vol, de Sarroca–. Ben al contrari, aquestes influències cal situar-les en una trama més complexa de relacions. Tampoc en podem deduir una prioritat cronològica del Palau respecte del

²⁵ MNAC/MAC 24010 de l'interior de l'absis i MNAC/MAC 24110 de l'exterior. (Vegeu FOLCH I TORRES. *Les darreres adquisicions del Museu de la Ciutadella*).

²⁶ Es tracta de les parelles de capitells de la galeria nord 3-4 i 5-6 segons la numeració adoptada (CAMPS; LORÉS. *El claustre de Sant Pau del Camp en el context de l'escultura barcelonina*). Vegeu VIGUÉ; PLADEVALL. *El monestir romànic de Sant Pau del Camp*. Fig. pàg. 157-158.

claustre barceloní. A Sant Pau, els vincles amb l'escultura de Camarassa es concreten en diversos temes, estenent-se, fins i tot, a la figuració²⁷.

A partir de l'escultura de les esglésies de Camarassa i de la capçalera i de l'interior de Sant Martí Sarroca tampoc no és possible explicar la totalitat dels capitells del Pati del Palau Episcopal. Les tres parelles restants, en les quals fa acte de presència la figuració, menen a cercar paral·lels en altres centres. En tots els casos, i pels temes que hi són representats, caldrà tenir en compte els repertoris de tradició rossellonesa i les seves versions en conjunts com Ripoll o com la Seu d'Urgell -especialment l'escultura del claustre i la porta meridional-. Així mateix, serà possible prendre en consideració novament l'església de Sant Martí Sarroca, però, aquesta vegada, els capitells de la porta septentrional, ja que es relacionen més o menys directament amb el grup de la Seu d'Urgell²⁸. Trets d'ordre estilístic relatius al tractament de les figures, a base de superfícies amples i arrodonides, i la tendència a renunciar a detalls menuts que reclamen un tipus de treball més preciosista, també ens aproparan al grup de la Seu d'Urgell i als conjunts que s'hi emparenten. Això ha de permetre plantejar hipòtesis versemblants sobre l'origen més o menys indirecte dels models en l'escultura del palau episcopal i, fins i tot, dels artistes que hi treballaren.

La parella de capitells exempts, els tercers des de l'angle del pati, contenen composicions que remeten clarament a l'escultura de la Seu d'Urgell. El de l'interior de la galeria, que només apareix treballat per tres cares, o perquè restà inacabat o perquè fou rebaixat quan foren tapiades les arcades, consta de quatre grans fulles que ocupen dues terceres parts de l'alçada del tambor, i del darrera seu en neixen les volutes. Són fulles carneses, tractades en bandes amples, que es dobleguen i, just per sota de les volutes, originen un volum arrodonit, tal vegada un fruit. En un dels angles de l'interior de la galeria, el lloc de la voluta ha estat substituït per un tors humà que es duu les mans al cap (fig. 13). Al claustre i a l'interior del temple de la Seu d'Urgell, hi són freqüents els capitells amb quatre grans fulles, llises o amb bandes amples marcades verticalment que es dobleguen enfora i de les quals alguna vegada en pengen elements arrodonits. D'altra banda, un bon grup de capitells presenta personatges rere un primer registre de fulles, amb gestos diversos. Pere Beseran recorda, en relació a aquest tema de la Seu d'Urgell, possibles models rossellonesos -Cuixà i Serrabona-, així com un capitell del claustre de Ripoll²⁹. Són precedents que haurem de recollir i no desestimar quan tractem altres temes de la mateixa galeria episcopal barcelonina. Tant el tractament de les fulles com el tema dels personatges sorgint del darrere reapareixeran en els capitells procedents de Tavèrnoles que es conserven al Museu Nacional d'Art de Catalunya i que presenten estrets punts de contacte amb la Seu d'Urgell³⁰.

²⁷ Les vinculacions entre el claustre i l'escultura del palau episcopal, concretament en el cas d'aquests capitells, ja havien estat apuntades (*Ibidem*).

²⁸ Sobre l'escultura de la Seu d'Urgell, partim del recent treball de BESERAN I RAMON, Pere. "L'escultura de Santa Maria de la Seu d'Urgell". A: *L'Alt Urgell. Andorra*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993, pàg. 334-350. (Catalunya Romànica, VI), en el que es contempla la portada de Santa Maria de Covet com un dels conjunts que presenta un parentiu més estret amb l'escultura de la Seu. Alhora, la porta nord de Sant Martí Sarroca ha estat relacionada per F. Español amb Covet (*Santa Maria de Sant Martí Sarroca*, pàg. 175-177).

²⁹ BESERAN. *L'escultura de Santa Maria de la Seu d'Urgell*, pàg. 339.

³⁰ MNAC/MAC 22994 i 24007, pel que fa als personatges sorgint del darrere d'unes fulles, i MNAC/MAC 22995 com a exemplar més semblant en l'organització de les fulles del capitell de Barcelona (AINAUD DE LASARTE. *Art romànic. Guia*, pàg. 123-124; CARABASA i VILLANUEVA, Lluïsa et al. "Sant Serni de Tavèrnoles". A: *Alt Urgell. Andorra*, pàg. 127-130).

Aquestes relacions de l'escultura del Palau Episcopal de Barcelona amb la Seu d'Urgell creiem que no són independents del grup de Sarroca i Camarassa. Probablement, no es tracta de dos escultors de formacions i orígens diferents que coincideixen en aquest conjunt barceloní. Com a mínim, ja havien treballat, possiblement amb anterioritat, en un altre centre: Sant Martí Sarroca. Tal i com ja hem assenyalat, la portada nord de l'església d'aquest castell presenta una clara dependència de l'escultura de Covet, amb la qual també ha estat relacionada la de la Seu d'Urgell³¹.

Els dos capitells interiors de la porta de Sarroca presenten una composició de grans fulles als angles, ara treballades amb els nervis marcats, amb les volutes corresponents que en sobresurten i amb els daus convertits en caps humans. Capitells idèntics els trobem al claustre de la Seu d'Urgell i al costat interior esquerre de la portada de Covet. Tan sols el de la dreta de Sarroca ha substituït la voluta de l'angle visible per la figura d'un felí que s'aboca enfora³².

El capitell també exempt que fa parella amb el ja tractat de les fulles de la galeria del Palau Episcopal conté una escena de lluita (fig. 14). Quatre testes monstruoses als angles mosseguen els caps d'aparença humana d'éssers també monstruosos, bípedes, alats i amb cua de dragó. Al primer cop d'ull no es pot defugir el record de les sirenes ocell del pilar nordoccidental del claustre de Sant Pau del Camp. Malgrat això, les similituds es basen més en el tractament arrodonit dels volums, sense massa preocupació pel dibuix detallístic, i els caps prominents, amb les òrbites dels ulls ben marcades. Si ens fixem en els temes de lluita de la Seu d'Urgell, en què sovint un ésser monstruós mossega el cap d'un personatge humà, no ens donen la clau de la composició d'aquest capitell barceloní, d'altra banda ben estrany. Podria apuntar-se, no obstant això, la possibilitat que fos el resultat d'una mala interpretació dels models. Altres capitells de lluita de la mateixa galeria, amb el relleu molt malmès però en els quals és possible d'entreveure l'esquema simètric d'un personatge humà que apareix flanquejat per monstres -que podrien ser felins-, sí que coneixen nombrosos paral·lels, tant a l'escultura de la Seu d'Urgell com a un capitell de la porta nord de Sant Martí Sarroca.

D'entre els capitells en un estat de conservació que encara permet llegir-ne el relleu, en destaquen dos que no es relacionen tant clarament amb l'escultura urgellesa (fig. 15). Es tracta d'un capitell -adossat a l'exterior del pilar de la cantonada del pati- amb parelles de lleons alats, o potser grius, rampants i enfrontats als angles, i d'un altre molt malmès -a l'interior de la galeria, adossat al pilar més proper al carrer del Bisbe-

³¹ Aquesta coincidència de repertoris aparentment diversos al Palau Episcopal de Barcelona qüestiona la suposició de F. Español d'anterioritat de la porta nord de Sant Martí Sarroca respecte a la resta d'escultura de l'església. Vegeu ESPAÑOL. *Sant Martí Sarroca*, pàg. 175-177. Sobre la portada de Covet, vegeu YARZA LUACES, Joaquín. "Aproximació estilística i iconogràfica a la portada de Santa Maria de Covet". A: *Quaderns d'estudis medievals*. Barcelona. 1982, 9, pàg. 535-556. I per la seva relació amb l'escultura de la Seu d'Urgell, vegi's nota 28.

³² Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva un capitell de marbre blanc, de procedència desconeguda, amb la mateixa composició (MNAC/MAC 24028): grans fulles carnosos, ara amb els nervis perfilats, com les que també es troben a la Seu d'Urgell i a les portades de Covet i de Sarroca, i el tors d'un home barbut que es duu les mans al cap situat al centre d'una de les cares (AINAUD DE LASARTE. *Art romànic. Guia*, pàg. 204 i 207). Es tracta d'una versió del tema que no deixa de recordar el paral·lel cronològicament més llunyà: un dels capitells de la tribuna de Serrabona (CARBONELL. *L'Art romànic a Catalunya. Segle XII*. Vol. II, fig. 92).

en el qual encara és possible distingir-hi en un lateral el rastre d'un personatge assegut, subjectat per tiges que li recorren el cos i que neixen de l'angle inferior del capitell. Tant un com l'altre contenen temes que no tornem a trobar a Barcelona. La primera és una d'aquelles composicions tan característiques de l'escultura rossellonesa i que serà present en la majoria d'obres i conjunts en els quals perviuen els repertoris rossellonesos, més o menys reciclats i fins a dates avançades del segle XIII -tret del cas de la Seu d'Urgell, per exemple-. La figura de l'atlant subjectat per tiges també és conegut com un tema d'una àmplia difusió en l'escultura catalana. D'altra banda, la presència conjunta de tots dos és igualment freqüent. Recordem els claustrs de Ripoll, Lluçà, Sant Pere de Galligans, la catedral de Girona o Sant Cugat del Vallès.

Si bé en el cas de l'atlant del Palau Episcopal el pèssim estat de conservació no permet emetre cap judici estilístic, en el del capitell dels grius, en canvi, és possible apreciar que la factura dels éssers alats no es contradiu amb la de la resta de la galeria. Per això, creiem important relacionar aquesta dada amb la constatació de la presència de repertoris ripollesos a l'escultura de la Seu d'Urgell³³. Parelles de grius rampants i enfrontats, recolzant una de les potes en un motiu vegetal, com al capitell barceloní, o personatges asseguts subjectats per tiges es localitzen en diverses ocasions al claustr de Ripoll³⁴.

Els marges cronològics en què podem situar els 23 capitells visibles del primer pis del pati del Palau Episcopal no poden ser fixats amb exactitud, però la seva anàlisi ens forneix dades significatives i ens porta a prendre en consideració els moments en què s'ha situat l'activitat de tallers com el de la Seu d'Urgell o el de Sant Martí Sarroca. Si bé per al primer no hi ha dades documentals, relacionades directament amb l'escultura o amb la construcció del claustre, sembla que el treball escultòric tendeix a situar-se amb anterioritat al contracte de Ramon Lambard, el 1175³⁵. En relació a Sant Martí Sarroca, en canvi, les dades conegudes endarrereixen les consideracions cronològiques de l'església en conèixer-se l'any de la seva consagració, el 1204. Possiblement sigui aquesta la data a la qual podem aproximar més l'escultura del Palau del Bisbe de Barcelona, en coincidir en tots dos centres una mateixa combinació de repertoris d'òrgens semblants. Per tant, cal defugir la tradicional adscripció d'aquests exemplars del Pati episcopal al bisbat d'Arnau de Gurb.

L'anàlisi arquitectònica del conjunt és una qüestió que, com ja hem dit, encara resta pendent i que va més enllà dels objectius d'aquest treball. En el cas de la parella de capitells exempts de la galeria del costat de la muralla, per exemple, la columna que actualment els suporta s'hagué d'adaptar en un moment determinat donat que les mesures dels capitells són lleugerament menors i, per tant, l'alçada de la columna no era suficient. Això inevitablement qüestiona la ubicació original dels exemplars escultòrics del pati, alhora que planteja, en relació a la història de l'edifici, possibles canvis d'ubicació anteriors d'aquestes peces, i tota la problemàtica relativa a la restauració de Sagnier. Són qüestions que som conscients que resten pendents d'estudi i que

³³ Vegeu BESERAN. *L'escultura de Santa Maria de la Seu d'Urgell*, pàg. 339ss.

³⁴ JUNYENT, Eduard. *El monestir romànic de Santa Maria de Ripoll*. Barcelona: 1975, pàg. 198, 200-203.

³⁵ BESERAN. *L'escultura de Santa Maria de la Seu d'Urgell*, pàg. 342.

condicionen les conclusions de l'anàlisi escultòrica, les quals hauran de ser forçosament contrastades amb els resultats d'una futura recerca sobre els aspectes arquitectònics.

I. Lorés
Universitat de Lleida

RESUMEN

Durante los primeros años del siglo XIII, o quizás un poco antes, llegaron a Barcelona escultores que se encargaron de la realización de obras como la puerta de la catedral de Barcelona, la fachada y el claustro del monasterio de Sant Pau del Camp o los capiteles del patio del Palacio Episcopal. La escultura conservada de la residencia obispal, al tiempo que presenta claras relaciones con Sant Pau del Camp, es una muestra de la confluencia de las diferentes corrientes que permiten explicar la plástica barcelonesa. En este sentido, hay que señalar el papel destacado que tiene la escultura de las iglesias de los castillos de Camarasa y de Sant Martí Sarroca, así como la de la catedral de la Seu d'Urgell. Asimismo, es posible situar los elementos esculpidos aún conservados en el transformado conjunto episcopal dentro de los primeros años del siglo XIII.

ABSTRACT

During the early years of the thirteenth century, or perhaps shortly before, a number of sculptors arrived in Barcelona to undertake such works as the main entrance to Barcelona Cathedral, the façade and cloisters of the monastery of Sant Pau del Camp, and the capitals in the courtyard of the Episcopal Palace. The work preserved in the bishop's residence, while bearing clear similarities with that in Sant Pau del Camp, is an example of the convergence of different artistic trends and thus provides greater insights into the plastic arts in Barcelona. The sculptures preserved in the churches of the castles in Camarassa and Sant Martí Sarroca, as well as those in the Cathedral of La Seu d'Urgell are also fine examples of this convergence. Thus, it is possible to attribute the sculptures that survive in the largely reconstructed buildings of the Episcopal Palace to the early years of the thirteenth century.